

Universitat de Lleida
Departament d'Història

AJUNTAMENT D'ALGUAIRE
PATRONAT MUNICIPAL
«JOSEP LLADONOSA I PUJOL»

RECS HISTÒRICS: PAGESIA, HISTÒRIA I PATRIMONI IX CONGRÉS SOBRE SISTEMES AGRARIS, ORGANITZACIÓ SOCIAL I PODER LOCAL

Alguaire, 20 a 22 d'octubre de 2016

<http://www.sistemesagraris.udl.cat>

Ajuts

Universitat de Lleida

Vicerectorat de Recerca i Innovació

Col·laboren

Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

Consell Comarcal del Segrià

La Paeria. Ajuntament de Lleida.

Generalitat de Catalunya. Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca.

TERRA DE RECS I AGULLES. RIUDELLOTS DE LA SELVA,

SEGLES XI-XX

Elvis Mallorquí Garcia

TERRA DE RECS I AGULLES. Riudellots de la Selva, segles XI-XX¹

Elvis Mallorquí Garcia
Centre d'Estudis Selvatans
elvismallorqui@gmail.com

RESUM

El municipi de Riudellots de la Selva es troba al mig de la conca de l'Onyar, just al punt on aquest afluent del Ter, procedent de Vilobí d'Onyar, canvia la direcció cap al nord per dirigir-se a Fornells de la Selva i a la ciutat de Girona. Tal com assenyala el topònim de l'indret, documentat des del 887, el lloc ha estat sempre una zona d'aigües pantanoses, quietes i enllotades. Al segle XI s'hi documenta un "*stagno vocato Vio*", nom que no reapareix més, si bé als segles XVII i XVIII existia, potser al mateix indret, l'estany de Vilademí. Al límit entre els termes de Riudellots de la Selva i Campllong, conflueixen a l'Onyar altres cursos d'aigua documentats des de l'època medieval: el Riudevilla, la Benaula i el Gotarra, riu que recull les aigües de la riera Verneda. D'aquesta manera, bona part de les aigües de la meitat nord de la plana de la Selva es reuneixen a la part baixa del terme de Riudellots de la Selva. A partir de l'edat mitjana, els arxius patrimonials de can Ros-Batlle, can Ciurana i can Calderó recullen les primeres notícies sobre altres cursos d'aigua creats per la mà de l'home: els recs del Cric, el Banyacans i l'Agulla, juntament amb els recs i les basses dels molins d'en Pla, d'en Bosc i d'en Ros.

El propòsit de la comunicació és cartografiar tots els cursos d'aigua del pla de Riudellots de la Selva, datar i localitzar les creacions de nous recs madrals i agulles i delimitar l'extensió de l'estany de Vilademí als volts del 1700. La comparació d'aquestes dades amb les notícies sobre els masos del terme i sobre les vies de comunicació que creuaven el terme pot ajudar a entendre de manera més global els processos de construcció d'un espai agrari en una antiga zona humida de la plana selvatana.

PARAULES CLAU

Estanys – dessecació – canalització – xarxa hidrogràfica – arqueogeografia

---

¹ Abreviatures utilitzades: ACG (Arxiu Capitular de Girona) – ACSE (Arxiu Comarcal de la Selva, Santa Coloma de Farners) – ADG (Arxiu Diocesà de Girona) – AMGI (Arxiu Municipal de Girona) – ASD (Arxiu del monestir de Sant Daniel, Girona) – BRAH (Biblioteca de la Real Academia de la Historia, Madrid) – ICGC (Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, Barcelona).

L'any 1763 el rector de Riudellots de la Selva, Joan Calderó, va escriure una extensa i detallada consuetud parroquial en la qual afegia el seu coneixement sobre la història i les llegendes de la localitat, on ell havia nascut el 1704. En ocasió de la festa de Sant Gregori Taumaturg, "*advocat contra diluvis y per especial deffensor d'ayguats*", el 28 de novembre, recull una tradició local segons la qual el poble s'havia traslladat des d'un indret situat "*entre los dos rechs Escarich y Redavilla, en lo paratge que vuy són horts de Calvet, Flor, Carbó, vuy Pastells, Pla, etc. y axí mateix en lo camp del mas Saurí a dits horts contiguo, que per ço encara en escripturas s'anomena Pla de la Iglésia*". Va ser un sagristà de l'any 1430 que havia acensat una vinya a diverses famílies que es van establir al lloc on actualment hi ha el nucli més antic del poble. També l'església es va construir de nou a partir de la capella de Sant Sebastià entre el 1500 i el 1565 (Marquès 1989: 41-42). Joan Calderó, però, va criticar els "*pusil-lànims esperits*" i les "*perssonas de pocas empresas*" que havien guiat el trasllat perquè el canvi d'ubicació del poble "*sols fou axir-se del mitx de las dos rieras y quedar-se molt serca, y al costat d'ells; sols fou axir-se del mar y quedar-se en l'estany; axir-se de l'estany y quedar-se al gorch; axir-se del gorch y quedar-se en la bassa; axir-se de la bassa, però quedar-se en l'aigua y no librar-se totalment d'inundacions*".²

Aquesta notícia sobre el trasllat del poble, contínuament citada en totes les publicacions d'història local, podria ser no exacta del tot. L'esment, l'any 1432, d'una casa destruïda per raó d'un "*terremotum*" fa pensar que Riudellots també hauria patit els efectes dels sismes dels anys 1428 i 1429 i que el poble s'hauria hagut de reconstruir, probablement allà mateix on era (Mallorquí 2000: 30). Tanmateix, és ben cert que les inundacions han marcat la història d'aquesta població selvatana fonamentalment agrària. Es té notícia de les que hi van haver els anys 1322, 1411, 1688, 1709, 1763, 1849, 1850, 1884, 1962, 1965 i 1970 (Mallorquí 2000: 21). Per als temps anteriors, podem deduir del topònim de la "*basilicam de Riudeluto*" esmentada el 888 i de l'existència de l' "*stagno vocato Vio*" l'any 1065,³ que el lloc ja era una zona d'aigües pantanoses, quietes i enllotades i que les pluges intenses i continuades podien acabar convertint-ho tot en un estany. El mateix rector Joan Calderó explicava com el dia de Sant Galderic –el 16 d'octubre– de l'any 1763, després de ploure tot el dia, "*las rieras grans y petitas, no podent obeir y portar dintre d'ellas tanta aygua, l'expel·lian fora y ... quedà tot lo Pla dende Riudellots fins a la ferraria de Campllonch fet una sola riera o, per millor dir, tot un estany*" (Puigvert 1986: 261).

Aquestes referències a l'existència, si més no circumstancial, d'un estany al pla de l'Onyar entre Riudellots de la Selva i Campllong són el punt de partida d'una recerca sobre l'evolució del paisatge agrari d'aquesta part de la plana de la Selva. La present comunicació vol ser, d'una banda, una primera aproximació a l'àmplia qüestió de com la plana de la Selva, després d'una feble colonització romana –en contrast amb l'Empordà o el litoral gironí–, es va poblar i llaurar ja entrada l'edat mitjana (Figueras-Llinàs, 2011: 217-220; Mallorquí 2015a: 29-30). D'altra banda, també ens proposem realitzar una primera presa de contacte

---

² ADG, Parròquia de Riudellots de la Selva, Consuetud de 1763, f. 93r-94r, cf. Botet, 1885: 33-38; Puigvert, 1986: 259-260.

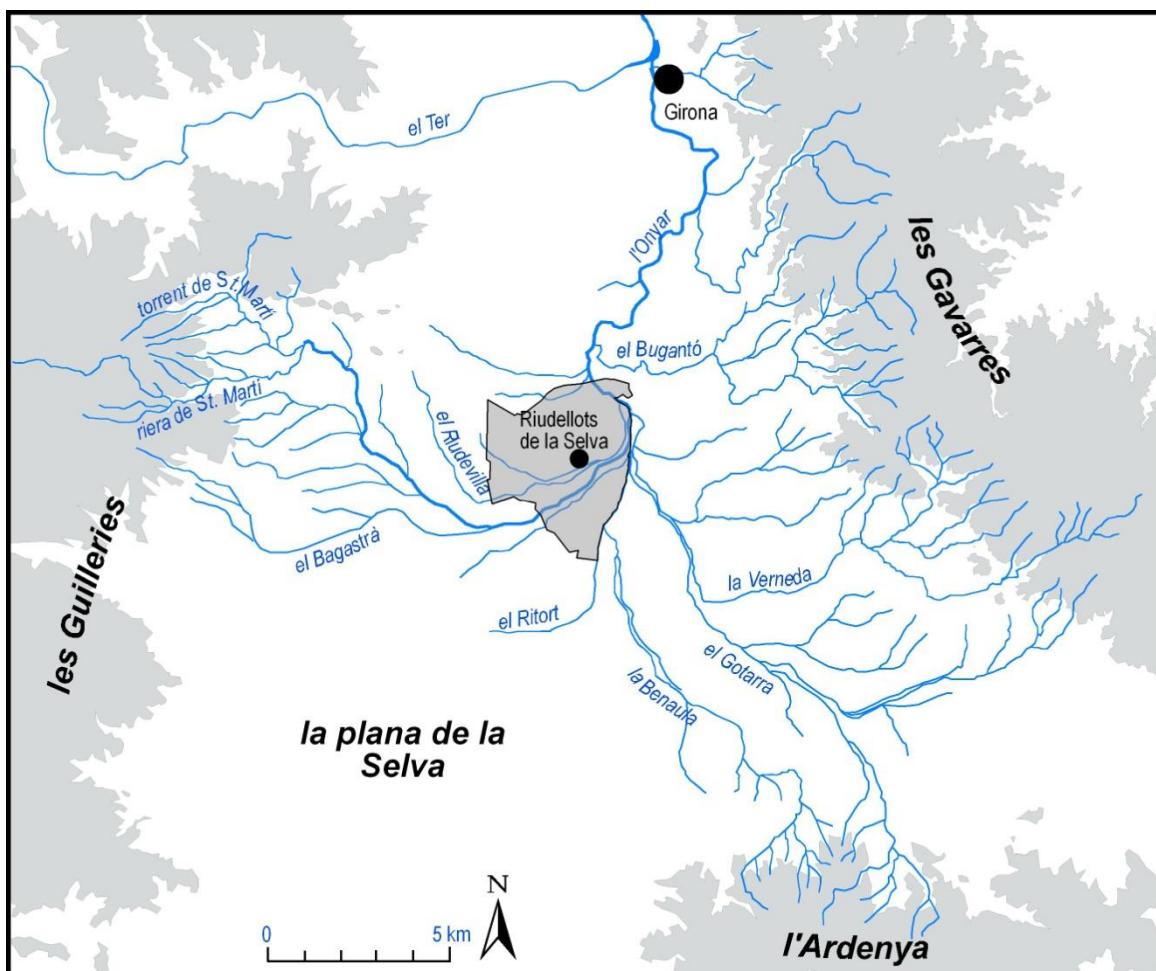
³ ACG, pergami núm. 6 (888.10.24); cf. Martí, 1997: núm. 17; BRAH, manuscrit 11-6-183 *Cartoral de Sant Martí Sacosta*, f. 18 (1065.07.14); cf. Rius, 1928: núm. 8.

amb els mètodes de recerca sobre el paisatge i l'espai de les societats del passat i a partir de diverses escales d'espai i temps per descobrir-ne les dinàmiques de llarga durada. És un camp de recerca situat a la cruïlla entre l'arqueologia, la història i la geografia que, en àmbits acadèmics francesos, es coneix com "archéogéographie" (Chouquer 2003).

1. La xarxa hidrogràfica de Riudellots de la Selva a mitjan segle XIX

El municipi de Riudellots de la Selva, de 13,1 km² d'extensió, es troba pràcticament al centre de la conca mitjana de l'Onyar, el riu que travessa la ciutat de Girona just abans de confluir amb el Ter. En els prop de 6 km que transcorre pel terme de Riudellots, l'Onyar deixa de dirigir-se cap a l'est i gira cap al nord. La seva conca hidrogràfica, doncs, ocupa bona part de la meitat nord de la plana de la Selva i connecta els massissos de les Guilleries, les Gavarres i l'Ardenya (cf. Figura 1). La concentració de cursos fluvials a l'est del nucli de Riudellots explica bona part dels problemes històrics amb l'aigua. Tanmateix, la referència del rector del segle XVIII a les "rieres grans y petites" mereix una anàlisi més acurada i detallada del terme de Riudellots de la Selva.

Figura 1. La conca hidrogràfica de l'Onyar

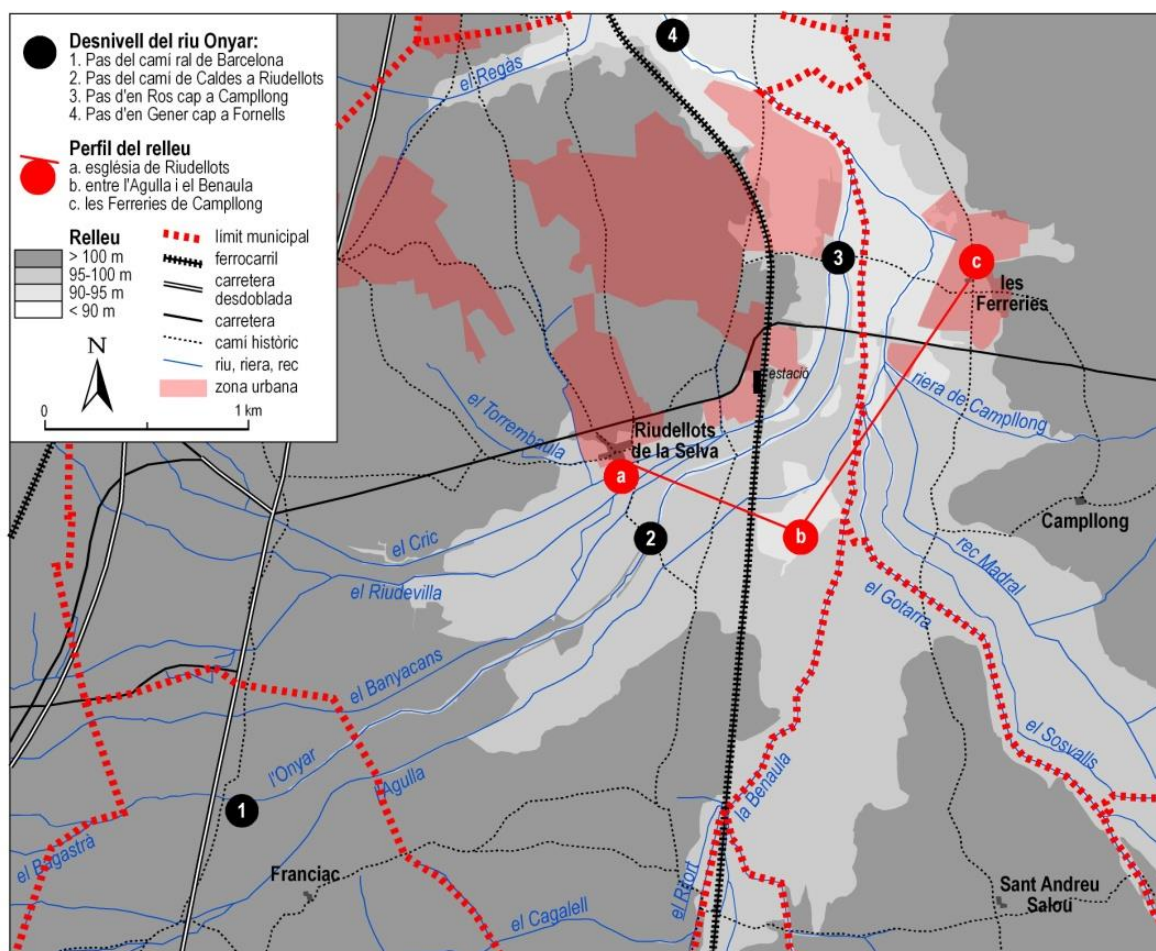

Font: elaboració pròpia a partir dels mapes de l'ICGC.

A partir del mapa topogràfic 1:10.000 i l'ortofotomapa actual de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC) hem dibuixat un mapa base del pla de Riudellots de la Selva

(cf. Figura 2). Una primera lectura superficial permet constatar una desigualtat en el descens de l'aigua en aquest sector. Si dividim els prop de 6 km del curs del riu Onyar pel terme de Riudellots, observem com en el primer tram, entre el camí ral de Barcelona –punt (1)– i el camí de Caldes a Riudellots –punt (2)–, es passa de 101 m a 95 m d'altitud en 2,51 km; en el segon tram, d'1,83 km, només es davallen 3 m; i el tram final, entre el pas d'en Ros –punt (3)– i el pas d'en Gener –punt (4)–, separats per 1,61 km, es passa de 92 m a 85 m d'altitud.

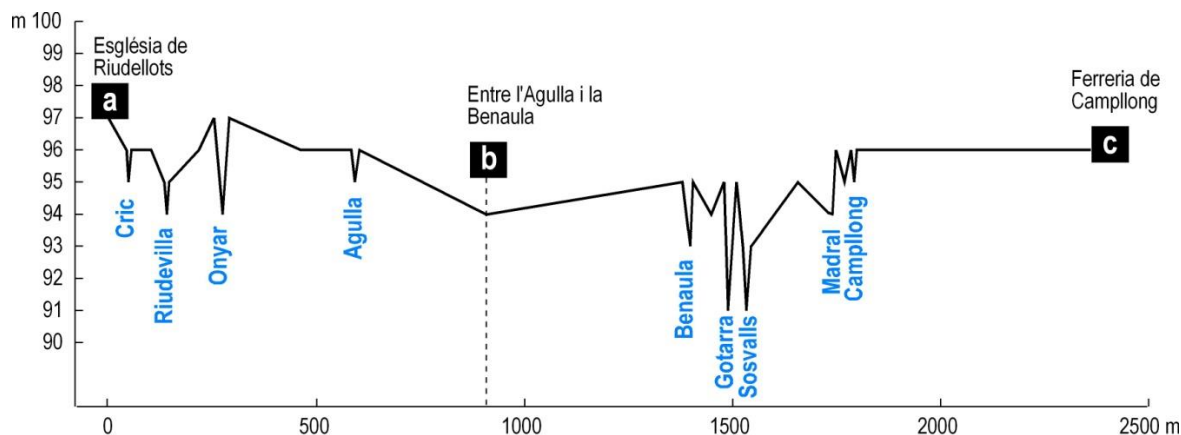
Figura 2. Configuració actual de la conca de l'Onyar entre Riudellots i Campllong

Font: elaboració pròpia a partir dels mapes de l'ICGC.

Una segona evidència és que la inundació descrita el 1763 pel rector Joan Calderó era perfectament possible: l'església de Riudellots –on va entrar l'aigua– està situada a 97 m d'altitud i la Ferreria de Campllong a 96 m. Analitzant el perfil entre aquests dos punts –(a) i (c)–, afegint-hi un punt intermedi entre l'Agulla i la Benaula –punt (b)– detectem com el riu Onyar passa 1 m més alt que els rius veïns i que el punt més baix, situat a 94 m, es troba entre les rieres Agulla i Benaula (cf. Figura 3). L'anàlisi comparada dels camps veïns a les rieres i rius de Riudellots permet destacar que l'Onyar passa més alt que la resta de cursos d'aigua. Potser era a causa de la major quantitat de sediments que transportava. Això ha obligat els pagesos d'aquesta part de la Selva a cuidar els marges dels principals rius. En aquest sentit, una de les causes de les inundacions que s'esmenta més sovint, els anys 1411, 1849, 1850, 1965 i 1970, és el trencament de les motes de l'Onyar (Mallorquí 2000: 20-21).

Figura 3. El perfil del tram entre l'església de Riudellots i la ferreria de Campllong.

Font: elaboració pròpia a partir de la web de l'ICGC.

La tercera evidència és que el paisatge actual ha estat molt modificat en els darrers cent cinquanta anys. Les principals intervencions en aquest territori han estat nombroses:

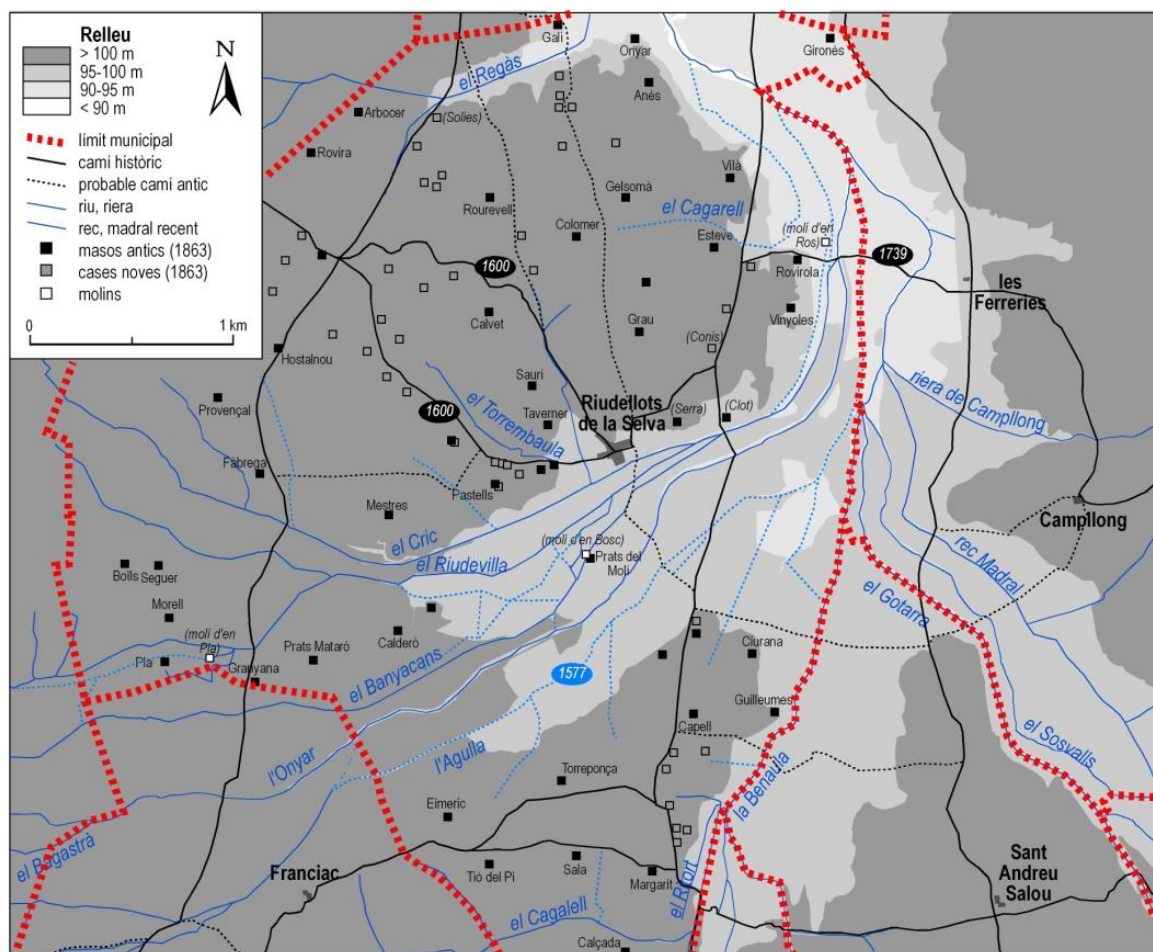
- Tot i que estava prevista des del segle XVIII, la carretera Madrid-Barcelona-Mataró-Girona-Figueres-la Jonquera no es va començar a construir a les terres gironines fins a inicis del segle XIX. Va substituir el camí ral de Barcelona i ha acabat esdevenint l'actual N-II (Font, 1999: 110-111). Aquesta carretera travessa l'Onyar a l'altura de Franciac, on va caldre construir un pont nou que va resistir fins el 1939 en què va ser dinamitat. Després se'n va construir un altre.
- El 1862 el ferrocarril arribava a Girona. Al terme de Riudellots circula a una altitud de 100 m a tocar la riera Benaula, entre els municipis de Riudellots, Caldes i Sant Andreu Salou, i travessa l'Agulla, l'Onyar i el Riudevilla just abans d'arribar a l'estació de Riudellots. Això va comportar la construcció de ponts i d'un alt terraplè que va ser la causa de les pitjors inundacions que van afectar el nucli antic de Riudellots, les dels anys 1884 i 1962. L'aigua acumulada no podia passar a l'altra banda del terraplè i va recular fins al poble (Botet 1885).
- El 1898 es va començar a construir la carretera de l'estació de Riudellots a la Bisbal d'Empordà, per Cassà. El pont sobre l'Onyar no es va enllestir fins el 1912 (Vilamitjana 2011: 30 i 38). El pas sobre el Riudevilla, l'Onyar, l'Agulla i el Gotarra també va comportar l'aixecament d'un terraplè, però les aigües que s'hi podien aturar no afectaven zones habitades.
- El 1908 es va començar a construir la carretera de Riudellots a Sant Martí de Llémena, a l'oest de la carretera Nacional-II. L'enllaç fins al poble no es va aprovar fins el 1931 (Vilamitjana 2011: 35, 37 i 47).
- Després de les fortes inundacions dels anys 1962, 1965 i 1971 (Llach 2005: 54-55 i 58-59; Vilamitjana 2011: 66-68), es van refer els marges de l'Onyar i de les altres rieres properes per tal de millorar-ne el drenatge; a més, es van construir ponts nous sobre el Cric i el Riudevilla, a tocar el nucli de Riudellots, i també sobre l'Onyar entre el 1975 i el 1977 (Llach 2005: 22, 23 i 59)

- Lligat amb aquestes millores, el 1977 es va aprovar el Pla Parcial del Polígon de Riudellots de la Selva, que es va començar a urbanitzar i s'hi van instal·lar les primeres indústries. Tot i una llarga aturada en la seva construcció, a partir dels anys 90 del segle XX va començar a créixer ràpidament i s'ha estès cap a Campllong, on hi ha el Polígon Industrial les Ferreries (Paulí 1989; Vilamitjana 2011: 78)

Tots aquests processos han afectat, en major o menor mesura, la xarxa de recs i rieres del pla de Riudellots i Campllong. Per a estudiar-ne l'evolució històrica, cal reconstruir el mapa físic d'aquest territori a mitjans del segle XIX amb dues eines essencials: la fotografia aèria del vol americà del 1956, just abans de les modificacions efectuades en el medi rural, i el plànol parcel·lari de Riudellots de la Selva, elaborat el 1863 per l'agrimensor i enginyer de camins Agustí Bragat (Mallorquí 2013b). En aquest sentit, cal destacar una gran continuïtat del traçat dels principals cursos d'aigua del terme (cf. Figura 4). Un detall confirma que la transformació del medi natural de Riudellots per a la seva adaptació a l'agricultura ja s'ha assolit completament a mitjan del segle XIX: es tracta del *Proyecto de transmisión por cable metálico para el molino del Prat de Don José Mª Calderó de Riudellots de la Selva*, de l'any 1886. Aquesta obra pretenia permetre als propietaris del mas Calderó i del molí d'en Bosc, aixecar i abaixar la comporta d'entrada d'aigua cap a la bassa del molí accionant una palanca des de casa seva, situada a més d'1 km de distància. El fet de destinar una inversió a aquest projecte i no a d'altres obres de millora dels recs i canals de la seva propietat indica que, aleshores, tot funcionava bé.

Les principals variacions entre el 1863, el 1956 i l'actualitat són de petits detalls. D'una banda, no tots els cursos d'aigua actuals ho eren en el passat. Existeixen alguns casos de camins antics que han quedat mig abandonats i, en els mapes de l'ICGC, han esdevingut cursos d'aigua: el camí ral de Barcelona a l'altura de can Solies, el camí vell de Caldes entre can Conis i can Clot o el camí de Sant Andreu a Franciac, abans d'arribar a la riera Benaula (Mallorquí 2015-2016: vol. 1, 117 i 171 i vol. 2, 145). De l'altra, en el plànol del 1863 hi ha més cursos d'aigua que els que figuren en els mapes actuals: al nord del molí d'en Ros, el Riudevilla i el torrent del Cagarell seguien paral·lels al marge esquerre del riu Onyar fins gairebé arribar a les terres de can Gener, l'antic mas Onyar; a l'altre costat del municipi, tocant a Vilobí, el rec del molí d'en Pla estava perfectament dibuixat el 1863. També existia un rec que unia la riera Benaula amb el rec de l'Agulla passant per la zona més baixa del terme de Riudellots. I, finalment, la mecanització de l'agricultura a partir de mitjan segle XX ha eliminat molts petits recs construïts a la vora dels camps per tal d'evacuar-ne les aigües de pluja cap als recs i rieres més importants.

Figura 4. Configuració de la conca de l'Onyar entre Riudellots i Campllong, ca. 1850

Font: elaboració pròpia a partir dels mapes de l'ICGC i del plànol parcel·lari d'Agustí Bragat (1863), cf. Mallorquí 2013b.

2. Documentació històrica sobre els rius, recs i rieres de Riudellots de la Selva

La pertinença de gairebé tots els masos de Riudellots de la Selva a institucions religioses – els monestirs de Sant Daniel de Girona, Sant Pere de Galligants, Sant Martí Sacosta, Santa Maria de Ridaura, altars i càrrecs de la seu de Girona, les Almoines del Pa i del Vestuari, etc.– fa que el conjunt de documentació conservada sigui molt elevada. Una part d'aquesta informació, especialment l'anterior a l'any 1300, ha estat publicada en diverses col·leccions documentals.⁴ A més, existeixen els arxius patrimonials de tres cases del poble –Calderó, Ciurana i Rovirola, també coneguda com Ros o Batlle– que recullen dades relatives a bona part del poble entre els segles XII i XIX.⁵ Aquestes són les fonts amb què ens hem basat per

⁴ Per al present treball, han estat utilitzades les col·leccions de la seu de Girona i dels monestirs de Sant Daniel i Sant Pere de Galligants, cf. Marquès 1997; Martí 1997; Mallorquí 2013a. A més, gràcies als inventaris de l'ADG i de l'AGDG, també hem pogut consultar els fons de l'Almoina del Pa de la seu gironina i els de l'Hospital de Santa Caterina.

⁵ Dels tres arxius patrimonials, n'hi ha dos que han estat dipositats en arxius públics i que compten amb instruments de descripció del seu contingut: el fons Calderó a l'AMGI i el fons Ros-Batlle a

realitzar una primera aproximació a la història dels recs i rieres del terme de Riudellots. Per tant, les afirmacions que segueixen podran ser confirmades o desmentides per l'anàlisi de la documentació sobre Riudellots que queda per analitzar: els nombrosíssims capbreus senyoriais dels segles XV-XVIII i els de les notaries de Caldes, Cassà i, sobretot, Girona on acudien els riudellotencs.

El Torrembaula. El pendent dels camps situats al nord i al nord-oest del nucli antic de Riudellots condueix les aigües cap a dos torrents que s'unifiquen just a l'entrada per l'oest del poble. El nom de Torrembaula serveix avui per designar-los a tots dos. L'hidrònim, amb la forma de "*torrente vocato de Baula*", apareix el 1315 com a afrontació de diversos béns capbreuats al rector de l'altar de Sant Domènec de la seu de Girona: un camp del mas Pastell on hi havia el seu molí, prop del molí d'en Gombau, a tocar l'esmentat torrent; el mas Baula, situat entre terres del mas Flor i un camí; i Martí Torner tenia un quadre de terra entre un camí i el torrent Baula.⁶ Poc després, els anys 1340, 1344 i 1345, Pere Calvet i Arnau Rovirola van adquirir unes peces de terra que tenien el torrent Baula a llevant.⁷ Mirat sobre el mapa, és rellevant constatar que la continuació natural dels dos torrents, abans que s'unifiquin, són els dos camins de Vic que permeten sortir del poble de Riudellots pel carrer de la Cellera cap al nord i pel carrer Major cap a l'oest (Mallorquí 2015-2016: vol. 2, 102-105). Qui sap si, en un inici, abans de la formació d'aquests carrers i quan la cellera de Riudellots estava encaixada al voltant de la plaça de l'Església, l'aigua dels dos recs passava pels dos carrers i que una desviació, que ja s'hauria realitzat al segle XIV, els hagués convertit en vies de circulació. En aquest sentit, el nom de "baula" –peça llarga de ferro unida a la fulla de la porta o finestra– (Alcover-Moll, 1926-1962: vol. 2, 388), aplicat a un torrent i a un mas, podria indicar l'existència d'una comporta que permetria o barraria el pas a l'aigua cap al nucli de l'església.

El Cric. Tot i que sovint és considerat com un dels principals rius de Riudellots,⁸ només fa uns 7 km de longitud. Les primeres mencions procedeixen del terme de Vilobí: els anys 1307 i 1311 Berenguer Fuster, de Riudellots de la Selva, va comprar unes feixes de terra al terme de Vilobí, una "*en lo lloch d'Esquerich*" i l'altra tocant "*ab lo torrent d'Esquerich*";⁹ en el capbreu del senyor del castell de l'any 1338 s'esmenta un "*mansi de Boscho d'Esquerich*" i una terra situada al lloc de Terra Alba, que limitava a migdia "*in riuo uocato*

---

l'ACSE. El fons Ciurana, conservat al mateix poble de Riudellots, no ha estat consultat en el present treball.

⁶ AHG, Notarial, Girona-4, vol. 36, f. 10r-11r (1315.06.03), f. 14r (1315.06.10) i f. 17r (1315.06.15).

⁷ ACSE, fons Rovirola, caixa 7, pergami núm. 8 (1340...); i caixa 1, pergamins núm. 7 (1344.09.15) i núm. 8 (1345.03.29). A partir d'aquesta data, en l'estat actual de les recerques, només tenim notícia del mas Baula els anys 1420 i 1475, cf. AMGI, fons Calderó, pergamins núm. 172 (1420.08.19) i núm. 446 (1475.09.05).

⁸ Així ho considera Joaquim Valentí, un veí del poble (Vilamitjana 2011: 44). La proximitat d'uns pocs metres a l'església ha fet que s'hagi pres el nom del Cric per anomenar la revista local de Riudellots, unes galetes característiques i la coral Les Veus del Cric.

⁹ Llop 2009: núm. 1012 i 1026; Mallorquí 2015b: 52.

d-Esquerich".¹⁰ Aquestes notícies permeten, d'una banda, relacionar el nom del torrent amb "escórrer", aigua que circula en temps de pluja o que serveix per a desguassar l'aigua estancada d'un indret (Alcover-Moll 1926-1962: vol. 5, 292); i, d'altra banda, identificar aquest curs d'aigua amb el que davalla de cal Carreter Vinyoles, passa per llevant de l'aeroport Girona Costa Brava i gira cap al terme de Riudellots. Probablement, després de creuar-se amb el camí ral de Girona a Barcelona, al sud del mas Fàbregues, on hi havia hagut al segle XIV l'hostal de na Ricarda (Marquès 1989: 38), s'unia originàriament amb el Riudevilla a l'altura de can Calderó. Ara continua cap a llevant de manera gairebé rectilínia fins al mas Serra, aigües avall de l'església de Riudellots de la Selva. En aquest sentit, és destacable la notícia que el 1341 Guillem Calderó va construir una "agulla" que limitava amb el Riudevilla.¹¹ Cinquanta anys més tard, el 1391 un hort situat entre el camí públic – de Caldes– i els valls –o fossats– de la cellera, limitava al sud amb el "*torrente vocato Squerich*", cosa que indicava que el Cricja havia estat canalitzat de manera artificial per tal de conduir les aigües estancades i evitar l'entrada excessiva de l'aigua a la plaça i a l'església de Riudellots.¹² Per això, durant uns quants segles se l'anomenava "rec": l'any 1611 un prevere de la seu de Girona va reduir a un cens fix les tasques que prestava Antic Calderó per una terra situada a Riudellots, per la qual passava el "*recho nominato Scaric*";¹³ i, al segle XVIII, el sagristà Joan Calderó encara l'anomenava "*rech Escarich*".

El Riudevilla. Aquest riu neix al peu del volcà de la Crosa, al manantial de les Fonts de Salitja on existeix una petita capella dedicada a la Mare de Déu (Ball-llosera, 2007: 27-28). El seu primer esment data del 1075: Pere Adalbert va donar a la seu de Girona un alou situat al terme de la parròquia de Salitja, consistent en un mas i una terra, que limitaven a llevant "*in rio de Villa*" i a migdia "*in ipsa strata munnera*".¹⁴ Des de les Fonts de Salitja, el Riudevilla i la "via monera" davallen suaument, passa per migdia de l'església de Riudellots i arriba fins més avall d'on hi havia l'antic molí d'en Ros. En aquest trajecte de més de 9 km recull les aigües d'un torrent paral·lel al Cric que s'uneix al Riudevilla entre la Pequenya i can Calderó. Just abans hi ha encara avui el pont del camí ral sobre el Riudevilla, que conserva un basament medieval (Borrell-Figueras-Llinàs-Mallorquí-Merino 2005: 85-86). Es tracta de les restes del material del pont que l'any 1330 va ser construït "*en lo camin barcelonès*" gràcies a les 8 lliures que Guillem Guic, hostaler de Girona, va avançar i que els jurats de la ciutat de Girona li van permetre recuperar gràcies a la barra del pont.¹⁵ El Riudevilla apareix contínuament en els capbreus de Vilobí i de Riudellots de la primera

---

¹⁰ Marquès 1985: 52 –que el transcriu com a "*Guerrich*"–; Mallorquí, en premsa: núm. 37 i 47. A l'ACSE es conserva una còpia digitalitzada del capbreu, l'original del qual es conserva al mateix castell de Vilobí.

¹¹ AMGI, fons patrimonial Calderó, pergamins núm. 76 (1341.12.13). Sobre el significat d'"agulla", cf. més avall.

¹² ADG, Seu de Girona, Cabiscol, pergami núm. 12 (1391.04.08).

¹³ AMGI, fons patrimonial Calderó, pergamins núm. 260 (1611.07.07).

¹⁴ ACG, pergami núm. 83 (1075.02.26), cf. Martí 1997: núm. 354.

¹⁵ AMGI, Correspondència, registre 1, f. 27r (1330.08.28). Agraïxo a Albert Reixach la comunicació d'aquesta informació.

meitat del segle XIV com a afrontació de terres, camps i feixes que s'hi trobaven. Potser el fet més destacable és la presència d'illes, és a dir de terres irrigades, a tocar el riu: el 1338 el mas Reyners en tenia una que limitava a llevant amb el "*rivo de Ridevila*" i Pere Guitard tenia una peça de terra al lloc anomenat "*Insula Morena*". Aquesta última limitava a migdia amb el riu i al nord amb el rec del molí d'en Guitard. A més, Guillem Pasqual tenia un altre molí al terme de Vilobí (Mallorquí en premsa: núm. 32, 78 i 79). Al terme de Riudellots, també hi havia més illes i molins a prop del Riudevilla: l'any 1315 Guillem de Pont tenia una feixa petita de terra a les "*Hiles de Ridevila*", que limitava amb el torrent Baula.¹⁶ Aquesta notícia, que no fa referència al Cric, confirmaria que a inicis del segle XIV aquest curs encara no hauria estat canalitzat de manera paral·lela al Riudevilla.

El Banyacans. Tot i els 9,61 km que hi ha entre can Sagrera de Sant Dalmai, al peu de la Crosa, i la confluència amb el Riudevilla, davant de can Clot de Riudellots, el Banyacans té tota l'aparença de ser un altre rec artificial o, en paraules de Josep M. Marquès (1985: 32), un "escorredor de camps inundats que segueix paral·lel i a curta distància de l'Onyar". A Vilobí, ja s'esmenta el 1338 el "*riu de Banyacans*" i un indret anomenat Banyacans sota domini del monestir de Sant Pere de Casserres, cosa que el situava prop del terme de Riudellots (Mallorquí en premsa: núm. 26, 50 i 54). Pocs anys després, el 1360, Margarida Rufí va vendre a Guillem Calderó una feixa de terra situada al lloc de Banyacans i, al costat, el camp de Vilacanina,¹⁷ un topònim que remet a la "*vila de Kahin*" esmentada com a límit del mas Brugueroles de Vilobí que el 1108 el comte Ramon Berenguer III va donar a Sant Pere de Casserres (Llop 2009: núm. 369; Mallorquí 2015b: 50). Dos-cents anys després, el 1590, els germans Montserrat i Baldiri Prat del Molí van vendre a Antic Calderó el dret de guardar el bestiar, entre el mes de juny i el de març, en una peça de prat dels primers, que limitava al nord amb el rec del molí anomenat Banyacans.¹⁸ Aquest molí ha de ser l'actual molí d'en Bosc, la bassa del qual, avui desapareguda, s'omplia amb l'aigua del Banyacans i amb la de l'Onyar.

L'Onyar. El riu que creua, de sud a nord, la ciutat de Girona està documentat contínuament des del segle X: l'any 987 el prevere Sendred va donar a la seu de Santa Maria dues terres situades "*ante Gerundam civitatem*", "*in medio alveo Unnar*" i "*super flumen Onnar*".¹⁹ Més tard, l'areny de l'Onyar esdevingué la seu del mercat de la ciutat i el burg que va créixer més als segles medievals, cosa que va propiciar un major risc d'inundació: se n'han comptat prop de 150 des del 1193, entre els causats pels quatre rius de la ciutat, l'Onyar, el Ter, el Güell i el Galligants (Chía 1863; Ribas 2015). En aquest sentit, la prevenció davant de les inundacions és una constant de les autoritats locals: el 1337 el rei Pere III va concedir als jurats de Girona la facultat per recaptar el dret de barra, portatge i passatge per reparar els ponts i els camins destruïts per les inundacions; i el 1423 la reina Maria, lloctinent d'Alfons el Magnànim, va donar els aiguadeixos de l'Onyar, del Ter i del Güell a la ciutat de Girona

---

¹⁶ AHG, Notarial, Girona-4, vol. 36, f. 14r (1315.06.10).

¹⁷ AMGI, fons patrimonial Calderó, pergamins núm. 160 (1360.12.15).

¹⁸ AMGI, fons patrimonial Calderó, pergamins núm. 502 (1590.12.05).

¹⁹ ACG, Llibre Gran de la Sagristia Major, f. 85v (987.10.28), cf. Martí 1997: núm. 129.

per tal que els poguessin vendre i establir i refer les destrosses causades per les crescudes dels tres rius; l'any següent es va decidir construir un mur de contenció dels rius.²⁰ Seguint aigües amunt, l'Onyar està documentat a Vila-roja, encara dins el terme de la parròquia de Sant Feliu de Girona: el 1032 Oliba i Faquil van donar un alou format per diverses terres que limitaven “*in ipso albio Unnar*” i “*in flumen Unar*”; i el 1086 Adelaida va donar al seu fill, el clergue Bernat Ramon, un alou que limitava al sud amb els termes de Sant Sadurní de Palol i “*in flumine Onnar*”.²¹ A Fornells de la Selva el 1013 Gausfred va comprar un alou al vilar Rodric, situat entre els termes de Llambilles i Campllong i, a l'oest i el nord, “*in riuo de Onar*”; a l'altra riba del riu hi havia, l'any 1032, l'alou de Sigberta situat entre els termes de Fornellets i del Regàs.²² D'altra banda, a la part alta del curs del riu Onyar, que recull les aigües de diverses rieres i torrents que davallen de les Guilleries i s'uneixen entre Sant Martí Sapresa i Brunyola, la documentació també és antiga: l'any 1075 el sagristà de la seu de Girona va establir l'erm de Santa Maria de la Puel·la, a la parròquia de Sant Dalmai, situat entre el llit de l'Onyar, a llevant i tramuntana, i el feu de Mont-rodon, a ponent i a migdia.²³ Aquest feu correspondria al domini del castell de Brunyola, en el qual hi havia, segons el capbreu del 1336, un molí al mas Turon de Sant Dalmai que va ser derruït el segle XVI; el 1674 es documenta el molí de Dalt, propietat del mas Planes; i el 1785 el molí de Baix o d'en Paulí (Teixidor 2006: 181-182). En el capbreu del castell de Vilobí del 1338, el riu Onyar apareix contínuament citat en les afrontacions de moltes terres: convé destacar les mencions del “*rivo veteri Undaris*” i del “*rivo Undaris de Val*”, que fan referència a un antic curs o a un segon curs de l'Onyar, fruit d'un canvi de traçat ocorregut després d'una riuada; igualment, s'esmenta una “*motam terre*” a tocar el riu de l'Onyar (Marquès 1985: 31; Mallorquí en premsa: núm. 20, 57 i 73). Pel que fa al terme de Riudellots, la primera notícia és de l'any 1045: l'abadessa de Sant Daniel va establir “*ad karta taskaria*” una terra situada a Franciac, entre les parròquies de Riudellots i Caldes, que limitava al nord “*in rio Onar*”.²⁴ Potser convé destacar que el mas Ferrer es trobava a proximitat del riu Onyar: l'any 1262 Alamanda Gombau va donar a Bernat Ferrer una feixa de terra o una ribera amb arbres situada “*inter tuum mansum et alveum Undaris*”, amb el qual afrontava a ponent.²⁵ Aquest mas, però, va desaparèixer després d'una crescuda de l'Onyar: el 1322 l'abadessa de Sant

²⁰ AMGI, Llibre Verd, f. 317v-318r (1337.03.19), cf. Guilleré, 2000: núm. 151; AMGI, pergami núm. 1.643 (1423.09.06) i núm. 597 (1424.11.07), cf. Boadas-Casellas, 2005: núm. 797 i 801.

²¹ ASD, pergami núm. 6 (1032.05.29), cf. Marquès 1997: núm. 11; ACG, pergami núm. 101 (1086.09.02), cf. Martí 1997: núm. 398.

²² ACG, Llibre Gran de la Sagristia Major, f. 20v (1013.08.05) i pergami núm. 205 (1032.12.27), cf. Martí 1997: núm. 167 i 205.

²³ AMGI, fons Calderó, pergami núm. 466 (1075.03.11).

²⁴ ASD, pergami núm. 8 (1045.03.31); cf. Marquès 1997: núm. 14.

²⁵ ADG, Almoina, Riudellots de la Selva, pergami núm. 55 (1262.07.07). Podria ser que el mas Ferrer es trobés a prop del camí que unia can Brugada amb la torre Ponsa, passant a poca distància a ponent del molí d'en Bosc.

Daniel va permutar el sòl de la casa on hi havia el mas Ferrer amb una terra de l'altar de Sant Silvestre de Franciac, per tal que s'hi pogués fer la nova casa del mas.²⁶

El Bagastrà. Actualment, el riu Bagastrà recull les aigües del nord de la serra de Coguls, que marca el límit del municipi de Vilobí amb Vallcanera i Santa Coloma de Farners. Duu les aigües fins a l'Onyar, al qual s'uneix just al límit entre els termes de Vilobí i Franciac – que és part del municipi de Caldes de Malavella–. Dues mencions al “*rivo novo de Bagastrano*” en el capbreu de Vilobí del 1338 proven que hi havia hagut algun canvi de traçat degut a alguna crescuda del riu; a més, també s'esmenta una illa –regada– al costat del riu (Marquès 1985: 31; Mallorquí en premsa: núm. 8, 13 i 14). Al segle XIII, però, el riu Bagastrà havia arribat fins al terme de Riudellots: l'any 1282 Guillem Amalric va vendre a Salandí Gombau una feixa situada a la parròquia de Riudellots, “*in loco qui dicitur rivum veteri Bagastrani*”, que limitava al nord amb el riu Onyar.²⁷ En aquest mateix document els venedors es reserven els arbres que hi havia en aquest indret i prometen netejar – “*escuremus*” – el “*vallum per quem aqua Bagastrani cum illis aquis que ibi venerint possint transsire*”. Podria ser que aquesta canalització d'un curs antic de l'Onyar hagués estat aprofitada per construir recs i agulles, una de les quals esdevindria l'Agulla, un rec que encara existeix en l'actualitat.

L'Agulla. A certa distància de la riba meridional de l'Onyar transcorre un altre rec procedent de Franciac, de l'hostal de la Tiona, el qual, al cap d'uns 7 km, a prop de can Festes, s'uneix finalment a l'Onyar. En l'últim tram d'1,1 km, aquest curs d'aigua fa límit municipal entre Riudellots de la Selva i Campllong. Potser abans aquest darrer tram era de la Benaula, que ve de Caldes, però ara s'uneix directament al Gotarra. “Agulla” no és un nom estrany en la toponímia catalana: se sol referir a pics escarpats o a penya-segats, però també a antics aiguamolls convertits en hortes de regadiu.²⁸ Al segle XIV “agulla” era una paraula d'ús comú: el 1322 el prior de Sant Miquel de Cruïlles va dividir el mas Pla, de Corçà, en moltes parcel·les que estaven delimitades per agulles o recs – “*aguyas seu reguos*” – per tal que les aigües poguessin córrer sense impediment i sense perjudicis pels veïns.²⁹ Aquest devia ser el mateix significat del “*pla de ses Agulles*”, indret del veïnat de Penedes de Llagostera, l'any 1319.³⁰ En temps posteriors, diverses ordinacions municipals recorden els perills de no tenir netes les rieres, els recs, els madrals i les agulles. El mot seria, doncs, sinònim de rec, potser amb un perfil més punxegut. D'aquestes “agulles”, a Riudellots de la Selva n'hi havia a diferents indrets: el 1341 una, com hem vist, entre el Cric i el Riudevilla al mas Calderó; el 1367 els pagesos del mas Esteve van vendre a Ramon Martí una feixa al Pla de Ritort i de Benaula, que limitava a l'est amb aquests dos rius, i van acordar amb ell que tindria cura de

---

²⁶ ASD, pergami núm. 548 (1322.03.31).

²⁷ ADG, Seu de Girona, altar de Sant Domènec, pergami núm. 21 (1282.05.22).

²⁸ D'Agulles en trobem al nord de Manresa, a tocar el riu Gaià al Catllar, al marge dret de l'Ebre, entre Amposta i Sant Jaume d'Enveja, a prop dels aiguamolls de l'Empordà, entre Montiró i Pelacalç, i a tocar el curs vell del Ter, entre Torroella de Montgrí i l'Estartit.

²⁹ ACA, Monacals d'Hisenda, vol. 1023, pergamins núm. 13, 14, 15 i 16 (1322.08.30).

³⁰ ACA, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, pergamins núm. 89, 90, 91, 92 i 93; cf. Mallorquí 2014: 86.

l' "*aguyam sive vallum madrall*" que passava pel mig de la feixa;³¹ l'any 1420 Pere Calderó va comprar un hort prop de la cellera i l'església i es va comprometre a netejar l'agulla o reguera de la feixa, cap al camí.³² A partir del segle XVI ja tenim notícies del rec o riera de l'Agulla: el 1577 Montserrat Prat, del mas Prat del Molí, va vendre una terra situada al sorral d'en Prat que limitava a migdia amb l'Agulla.³³

El Cagalell. A la part meridional del terme de Riudellots, s'hi troba un torrent esmentat des del segle XI: el "*torrente quem vocant Kagalel*". Es trobava dintre dels termes de Riudellots i a l'indret de Franciac l'any 1068.³⁴ De fet, recollia les aigües dels camps de Franciac i els conduïa cap a llevant, fins al Ritort. El Cagalell seria, aleshores, el Rierot, tal com l'anomenen els veïns, o el rec del mas Calçada, segons la toponímia oficial. Justament un document del 1361 en què esmenta aquest mas permet situar-lo bé: Guillem Mateu va comprar a Francesca Esteve un quadre de terra situat dintre el Campàs i que limitava a llevant amb una "*carraria*" –potser el camí vell de Girona a Caldes–, al sud amb el torrent de Cagalell i amb terres del mas Calçada, a ponent amb terres del mas Viader –potser l'actual mas Sala– i al nord amb terres del mateix Mateu, el mas del qual deu correspondre a can Rubirola.³⁵ El fet remarcable és que el Cagalell conduïa les aigües en uns aiguamoixos per on passaven el Ritort i la Benaula i que l'etimologia d'aquest hidrònim sembla designar estanys o llacunes.³⁶

El Ritort i la Benaula. Encara que en els mapes actuals figuri com a barranc de can Solà, el nom antic és el de Ritort: l'any 1054 el "*Rivi Torti*" era el límit septentrional del domini que la comtessa Ermessenda va donar a Eldegod i Sabrosa al terme de Caldes.³⁷ I, de fet, el Ritort ha continuat fent de límit entre les parròquies de Caldes i Franciac i, més al nord, entre els municipis de Caldes i Riudellots. En el mateix document s'esmenta l'alou de "*Bannarola*", que podria correspondre a Benaula, el nom d'una riera que prové d'Ardenya i que travessa tot el municipi de Caldes de Malavella. Acaba fent de límit entre Caldes i Sant Andreu Salou just abans de rebre les aigües del Ritort. L'any 1196 el monestir de Sant Pere de Galligants tenia dos masos al terme de Riudellots de la Selva situats "*in Banaula*", "*ad ipsam*

---

³¹ ACA, Monacals, Sant Pere de Galligants, rotlle 37, pergami núm. 26 (1367.04.13).

³² AMGI, fons patrimonial Calderó, pergami núm. 172 (1420.08.19).

³³ AMGI, fons patrimonial Calderó, pergami núm. 241 (1577.03.09).

³⁴ BRAH, manuscrit 11-6-183 Cartoral de Sant Martí Sacosta, f. 20 (1068.05.19); cf. Rius 1928: núm. 9. Fins el 1079 no es va consagrar la parròquia de Franciac, que quedà com a sufragània de la de Caldes, cf. ADG, pergami sense numerar (1079.01.30); cf. Ordeig 1993-2004: núm. 240.

³⁵ ADG, Almoina, Riudellots de la Selva, pergami núm. 126 (1361.02.16). Abans, el 1342, Guillem Mateu ja havia permutat amb Pere Esteve uns camps situats a Riba Alta, un dels quals limitava al sud amb el "*torrente vocato de Cagalella*", cf. ADG, Almoina, Riudellots de la Selva, pergami núm. 113 (1342.03.18).

³⁶ Hi havia un Cagalell a la part baixa de Barcelona, prop del monestir de Sant Pau del Camp, entre els segles XII i XVI; l'origen del nom de Calella és el mateix; i entre Cassà i Llagostera hi ha la riera Cagarella, cf. Coromines 1989-1997: vol. 3, p. 191-193.

³⁷ ACA, Cancelleria, Liber Feudorum, f. ... (1054.04.24); cf. Miquel 1945-1947: núm. 390.

Radicem".³⁸ En aquest cas, el topònim fa referència a un sector del terme, no a un curs d'aigua. En canvi, l'any 1279 s'esmenta el "*rivo de Banaula*" com a límit septentrional d'una peça de terra situada al lloc de Benaula del terme de Sant Andreu Salou.³⁹ Uns anys abans, el 1265, Guerau d'Abadia de Folgueroles, del terme de Caldes, va establir a Berenguer d'Olivera, de Riudellots, una coromina situada a Caldes, entre les rieres de Benaula i Riutort.⁴⁰ Ja a inicis del segle XIV, el 1317 Bernat Nebot, fuster de Girona, va vendre els seus drets sobre un honor que limitava a llevant "*in alveo de Benaula et de Rivortorto*".⁴¹ Aquesta proximitat entre els dos rius, almenys a tocar el terme de Riudellots de la Selva, es repeteix en documentació posterior relativa als camps propers: el 1356 s'esmenta un quadró al pla de Benaula; i el 1367 es va establir una feixa de terra amb ribera situada "*in plano de Ritort et de Benaula*", que limitava "*in rivo de Benaula et de Ritort*".⁴²

El Gotarra. El riu Gotarra, que neix al massís de Cadiretes i a l'Ardenya, sol ser designat en femení, com a riera, al terme de Llagostera. Entre els termes de Riudellots i Campllong, el Gotarra ja ha recollit les aigües de la Verneda, procedent de Cassà de la Selva i de les Gavarres, de manera que el seu cabal s'incrementa notablement. La primera notícia que esmenta el riu Gotarra –qualificat com a riera al terme de Llagostera– és de l'any 1026: Imbrísia va vendre a Llobet un alou situat al lloc de Perles, al terme de Cassà –de la Selva–, que limitava a l'oest "*in alveo Gotara*" i al nord "*in ipsa strata que pergit per Perulas... et pervadit in Gotara vel ad Sancti Andre*".⁴³ Es tracta del camí que uneix Cassà i Sant Andreu Salou i que, justament en passar el riu Gotarra, canvia de terme parroquial i municipal. Just abans del riu hi ha el mas Dalmau de Mosqueroles, documentat l'any 1149 com a mas de Pere de Mosqueroles situat "*in plano de Gutara*".⁴⁴ Segles després, a la baixa edat mitjana, l'acumulació de sediments a la riera Verneda, just abans de confluïr al Gotarra, va fer que s'hi creés l'estany de Mosqueroles, que va ser dessecat, amb la construcció d'uns recs madrals que conduïen l'aigua a una mina que passava el llit de la Verneda per sota i que duïen l'aigua directament al Gotarra (Mallorquí, 2015-2016: vol. 2, 142-143).

El Cagarell. La memòria oral dels veïns de Riudellots de la Selva anomenen Cagarell, nom que compareix l'etimologia amb el Cagalell, un altre torrent, avui desaparegut sota la urbanització del Polígon Industrial de Riudellots. Aquest torrent del Cagarrell duia les aigües del nord del terme cap a l'Onyar. En el mapa del 1863, però, s'unia primer al Riudevilla,

---

³⁸ ACA, Monacals, Sant Pere de Galligants, rotlle 37, pergami núm. 6 (1196.03.15), cf. Mallorquí, 2013: núm. 149.

³⁹ BC, Arxiu, pergami núm. 18.688 (1279.12.18), cf. Mallorquí, 2013: núm. 390.

⁴⁰ ADG, Almoina, Cassà de la Selva, pergami núm. 662 (1265.07.31).

⁴¹ ADG, Almoina, Riudellots de la Selva, pergami núm. 96 (1317.02.16).

⁴² ADG, Almoina, Riudellots de la Selva, pergami núm. 123 (1356.12.09); ACA, Monacals, Sant Pere de Galligants, rotlle 37, pergami núm. 26 (1367.04.13).

⁴³ ACA, Monacals, Sant Pere de Galligants, rotlle 8, pergami núm. 34 (1026.02.05), cf. Mallorquí, 2013: núm. 21.

⁴⁴ ACA, Monacals, Sant Pere de Galligants, rotlle 6, pergami núm. 16 (1149.05.06), cf. Mallorquí, 2013: núm. 108.

aigües avall del molí d'en Ros, gairebé a tocar l'última casa de Riudellots, l'actual can Gener, que correspon a l'antic mas Onyar.

El Regàs. A la part septentrional del municipi de Riudellots de la Selva, a tocar els d'Aiguaviva i Fornells, transcorre un últim torrent que recull les aigües dels camps del veïnat dels Rajolers, al sud d'Aiguaviva, i del veïnat del Regàs, ja a Riudellots. La primera notícia d'aquest nom és del 1032: el vescomte Eribau va donar un alou situat als termes de "Fornellets" i "Regacs" que limitava, a ponent, amb la "via qui pergit ad Gerunda" i, al nord, amb el "rivulo que dicunt Riodemichs".⁴⁵ Probablement, es tracta del que seria més tard el camí ral de Girona a Barcelona i la riera de la Torre, paral·lela a la del Regàs però ja al terme de Fornells. A inicis del segle XIV hi havia un "mas apelat Riambau o apelat Regàs" a Riudellots de la Selva, de quaranta jornals de bous, que estava sota el domini del monestir de Sant Pere de Galligants.⁴⁶ Aquest mas, probablement, correspon a l'actual mas Galí, la casa més antiga de les que hi ha a prop d'aquest curs d'aigua. Encara que als mapes de l'ICGC figuri com a "rec", el seu curs sembla ser perfectament natural fins prop de la confluència amb l'Onyar, al límit dels termes de Fornells i Riudellots.

Els recs dels molins d'en Ros i d'en Bosc. De molins a Riudellots n'hi ha de documentats des del segle XIV: el 1315 n'hi havia dos, un d'en Gombau i un altre d'en Pastell, a tocar el torrent Baula; el 1325 es documenta el de can Bosc, casa aleshores coneguda com can Prats del Molí; i el 1343 es va produir un conflicte pel rec, la resclosa i el molí que Bernat Rufí i Simó Muntaner havien construït en un alou compartit pel paborde de Sant Martí Sacosta i pel rector de l'altar de Sant Domènec de la Seu.⁴⁷ Aquestes referències, a manca d'un estudi aprofundit sobre l'evolució de les parcel·les del pla de Riudellots entre els segles XIV i XVIII, semblen situar aquests molins a l'entorn proper del nucli de Riudellots, allà on avui hi ha el molí d'en Bosc. A inicis del segle XIX, segons el cadastre del 1819, s'esmenten tres molins al terme de Riudellots: el de la família Calderó, que correspon a l'actual molí d'en Bosc; el d'en Pla, tocant al terme de Vilobí; i el d'en Ros (Boadas 1985: 344). Aquest últim, situat a la part baixa del municipi de Riudellots, podria haver estat construït de nou al segle XVIII. En paral·lel s'hauria construït el camí que unia Riudellots, pel mas Ros, amb Campllong i Cassà. En aquest sentit és indicatiu l'esment d'aquest camí el 1739, pel qual passaven "los vecinos y particulares del lugar de Riudellots y otros para yr al mercado de Cassá de la Selva" i també els "de Campllonch y otros lugares para yr en los molinos de harina de dicho lugar de Riudellots".⁴⁸

3. La possible extensió dels estanys medievals de Riudellots.

---

⁴⁵ ACG, pergami núm. 41 (1032.12.27); cf. MARTÍ, 1997: núm. 205.

⁴⁶ ACA, Monacals, Sant Pere de Galligants, rotlle 37, pergami núm 1 (1314.12.11).

⁴⁷ AHG, Notarial, Girona-4, vol. 36, f. 10r-11r (1315.06.03); AMGI, fons patrimonial Calderó, pergami núm. 179 (1325.04.23) i núm. 429 (1343.06.06).

⁴⁸ ACSE, fons Rovirola i Ros, capsa 27, núm. 7 (1739.04.11).

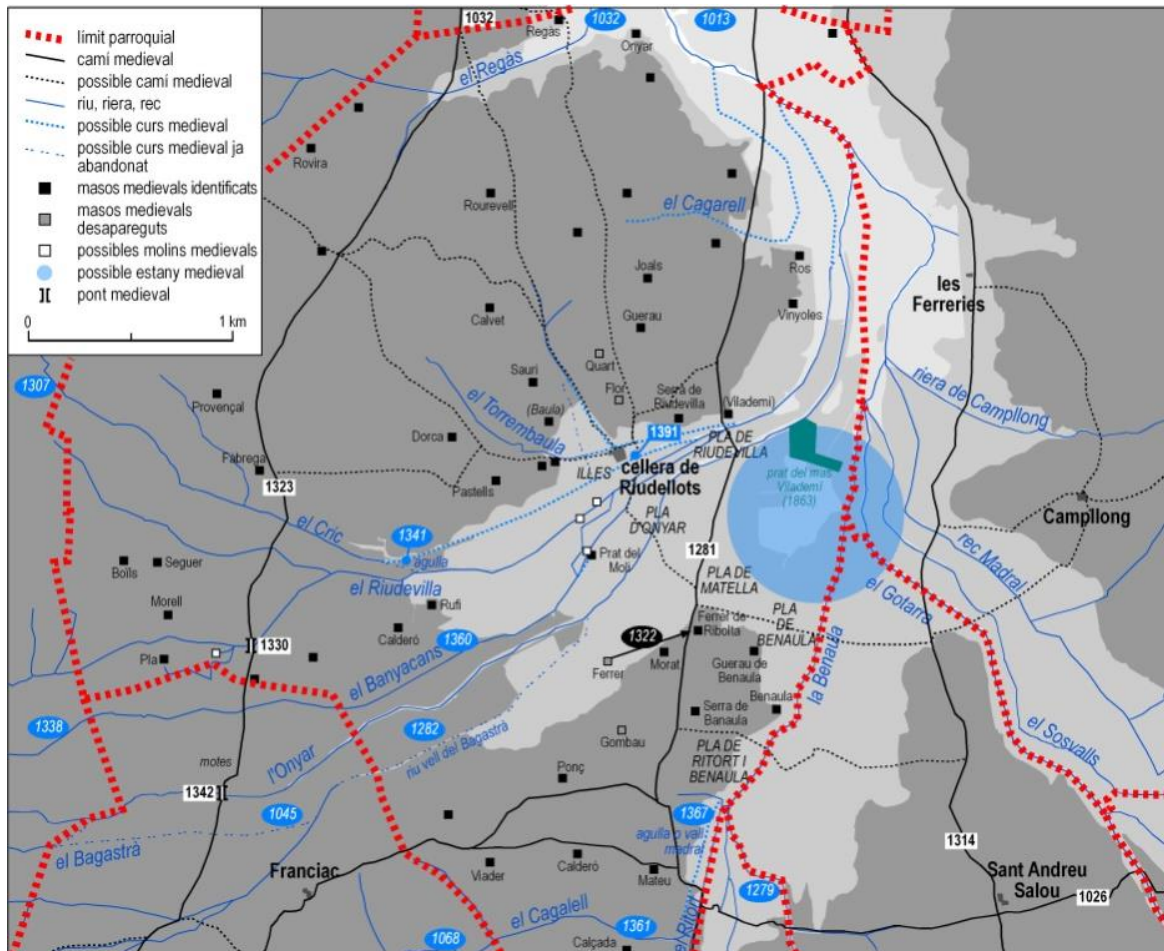
Superposant les dades documentals relatives als cursos dels rius i rieres de Riudellots a la base cartogràfica del terme a mitjan segle XIX, recollida en el plànol parcel·lari del 1863, tenim una primera idea del paisatge de Riudellots a mitjan segle XIV (cf. Figura 5). Aquests només són un petit percentatge dels masos documentats a l'edat mitjana: més d'un centenar en el sol terme de Riudellots (Mallorquí 2007: 52-58). A manca d'un estudi aprofundit sobre la documentació de les més de vint senyories de Riudellots entre els segles XIV i XVIII, és molt difícil resseguir el destí de tots els masos medievals de Riudellots. En tot cas, tenim alguns indicis per fer-ne una valoració provisional: el 1448 31 pagesos de Riudellots, tots de masos remences, van signar el document amb què acceptaven nomenar uns síndics per recaptar els diners que els havien d'alliberar dels mals usos (Homs 2004: núm. 125); l'any 1730, en el cadastre del terme de Riudellots, figuren 32 pagesos que vivien, majoritàriament, en els antics masos remences i 24 jornalers que, segurament, vivien al poble o en cases aixecades en petites parcel·les concedides en emfiteusi pels habitants dels masos (Boadas 1985: 338). Aquesta distinció entre masos antics i cases de nova construcció, entre els segles XVIII i XIX, es manté en el plànol parcel·lari d'Agustí Bragat del 1863: mentre que les primeres hi són designades amb un nom propi –sovint d'origen medieval–, les segones surten representades al mapa però no consta enlloc el seu nom (Mallorquí 2013b). Sovint aquestes cases encara avui són conegudes amb el cognom dels primers habitants que les van aixecar.

De la comparació entre el terme de Riudellots de mitjan segle XIX i el de mitjan segle XIV (cf. Figures 4 i 5) es pot destacar, per damunt de tot, la gairebé total coincidència entre l'espai que ocupen els habitatges rurals. Ni els masos medievals ni les cases construïdes en els temps de l'expansió agrària del segle XVIII i la primera meitat del XIX es troben a menys de 100 m d'altitud, cota que sembla ser el límit màxim on podien arribar les aigües. Les úniques excepcions són, d'una banda, l'església de Sant Esteve de Riudellots, situada a 97 m d'altura; i de l'altra, els molins que, forçosament, havien d'estar al nivell de circulació de l'aigua. En aquest sentit, cal destacar el cas d'un mas medieval, el mas Ferrer, que el 1322 va haver de ser traslladat perquè havia quedat destruït en una crescuda de l'Onyar. Malauradament, desconeixem el lloc exacte on es trobava anteriorment; en canvi, sembla que es va traslladar a la casa coneguda com mas Ferrer de Ribolta.⁴⁹

---

⁴⁹ Agraïm a Josep M. de Ciurana la comunicació dels noms antics dels masos que havien estat propietat del mas Ciurana.

Figura 5. Configuració de la conca de l'Onyar entre Riudellots i Campllong, ca. 1350

Font: elaboració pròpia a partir dels mapes de l'ICGC i del plànol parcel·lari d'Agustí Bragat (1863), cf. Mallorquí 2007 i 2013b.

A banda dels masos, els pergamins i capbreus medievals recullen el nom d'algunes partides de terra situades a la part més plana del terme: el pla de l'Església –al sud del temple parroquial–, el pla de Riudevilla –al sud del mas Serra–, el pla d'Onyar –a l'entorn del molí de can Bosc–, el pla de Matella –entre l'Agulla i la Benaula–, el pla de Benaula –a tocar aquest riu– i, finalment, el pla de Ritort i Benaula –al límit sud-est del terme de Riudellots. I també esmenten a les afrontacions alguns dels camins que articulaven el terme de Riudellots i dels quals coneixem de manera precisa el seu traçat antic. A uns 2 km a ponent del nucli de Riudellots, circulava el camí ral de Girona a Barcelona, mencionat probablement al Regàs el 1032 i de manera segura al costat del mas Fàbregues el 1323. La potenciació d'aquesta via a partir del segle XIV es manifesta amb la construcció de dos ponts sobre el Riudevilla –que encara sobreviu– i sobre l'Onyar i amb l'adquisició del mas Provençal i la construcció de l'Hostalnou per part dels ciutadans de Girona. A la mateixa època, es documenta a la cellera de Sant Andreu Salou el camí de Girona a Tossa de Mar. I també el camí de Girona a Caldes que passava a 0,5 km a l'est del nucli de Riudellots, al qual l'unien diversos brancals. Aquest darrer camí és el que passa més a prop de la part baixa del terme de Riudellots. La raó és que es tracta, molt probablement, del tram de la Via Augusta entre les ciutats romanes de *Gerunda* i *Aquae Calidae*, una via gairebé rectilínia pensada amb

finalitats militars i no pas comercials. Per aquest motiu, no només creua tres vegades l'Onyar entre Fornells i Riudellots, sinó que a més passa molts altres cursos secundaris: el Bugantó, el Cagarell, el Cric, el Riudevilla, l'Agulla i el Ritort.

Aquestes dades sobre el poblament i la xarxa de comunicacions deixa un espai buit entre els cursos de la Benaula i de l'Onyar, que ja és un dels punts més baixos del pla de Riudellots. Per això, podria haver estat ocupat, en certs períodes de temps, per un estany. La notícia del 1065 sobre *“ipso stagno que vocant Vio”* dóna unes primeres pistes: l'alou que el prevere Seniofred va donar al monestir de Sant Martí, situat *“ad ipso Vio”*, limitava al sud amb l'estany i al nord amb la terra de la seu de Santa Maria i Sant Feliu de Girona. Atès que el domini d'aquesta institució incloïa els masos Joals i Calvet, entre d'altres, i que el domini de Sant Martí Sacosta aplegava els masos Grau i Quart, entre d'altres, sembla plausible situar l'estany a la part més baixa del terme de Riudellots, entre l'Onyar i la Benaula.

Existeix un conjunt de notícies encara més precises. Al fons patrimonial Ros i Rovirola, es conserva una caixa amb diversa documentació relativa a diverses rieres i a tot allò que va caldre fer *“per la reconposició del trench se féu en lo riu Onyar en lo camp anomenat lo Estany o prat de-n Vilademi”* l'hivern del 1784.⁵⁰ Segons consta a l'interior de la llibreta, *“en el terreno de dicho lugar y paraje nombrado lo Estany o prat de Vilademi, el río Onyar con sus repetidas avenidas en el próximo pasado invierno ronpió una porción de mota o margen”,* amb la qual cosa *“ha quedado libre el passo de la agua de dicho río para introducirse y extenderse en los campos y tierras cultivas, no sólo inmediatas, sinó también medialas y ahún algo distantes anegándolas e inundándolas y cubriéndolas de arena siempre que sube algun tanto la agua”*. Era costum que el propietari del terreny per on s'obria un trenc d'un riu fos l'encarregat de pagar la reconstrucció de la mota. Tanmateix, Victòria Casals, la propietària de l'esmentat camp no va voler o no va poder encarregar-se'n. Per això, es va iniciar un procés que va acabar amb la subhasta de l'esmentada peça de terra el 1786. El comprador va ser Jaume Rovirola i Ros que va anotar tots els ingressos per l'arrendament del camp entre els anys 1788 i 1824. A més, enmig dels documents de la caixa hi ha un document datat del 26 de setembre de 1792 en què dues persones, Joan Colomé de Salitja i Feliu Oller de Cassà de la Selva, van ser designats com a *“experts”* per part de Jaume Rovirola i Ros, Joan Pla i altres particulars de Riudellots, d'una banda, i per Francisca Gruart i Josep Guitó i altres, per tal de *“mirar, revisar los rechs anomenats, so és Redevilla y altre anomenat al Crich y altre anomenat Banyacans y així vistos los dits vals madrals y dels mateixos afrontans divien los grandíssims danys que donan las aguas anant fora dels dits valls”*. La seva feina va ser establir els pams que havien de tenir aquests recs *“de sol”* i d' *“oberta”*, és a dir, d'amplada al fons del riu i d'amplada a damunt dels marges. Els experts, a més, adverteixen que cal *“tràurer tots los racolsas”⁵¹ que causan danys a tercer y que la terra que trauran de los costats que la tirian fora de dits rechs, per a què podan ocasionar molts danys”*.

---

⁵⁰ ACSE, fons Ros-Batlle, capsa 27, núm. 7 (1784-1824).

⁵¹ Un “recolze” és un angle o desviació d'un camí, carrer o corrent d'aigua, cf. Alcover-Moll 1926-1952: vol. 9, 230-231.

4. Conclusions

A partir de mitjan segle XIX algunes notícies aïllades semblen coincidir en indicar que es començaven a alterar uns equilibris seculars en la delicada gestió dels cursos d'aigua que s'aplegaven al pla de Riudellots. L'any 1882 Carme Gruart, la propietària del mas Vinyoles, va demanar que “*se deje sin efecto la orden del alcalde de Riudellots mandando ejecutar 82 jornales para la limpia ... de los cauces Agulla, Oñar y Riudevilla*”. El motiu de la seva demanda era que no era ni home ni veïna del poble i, sobretot, que la “*Comisión y asociados de aguas y ríos*” s'havia sobrepassat en les seves atribucions legals.⁵² Més tard, el 1933 Josep Llach Serrat va ser dut davant del jutge de Riudellots per pescar a l'Onyar amb “enfiles”⁵³ (Vilamitjana 2011: 47). El cas més explícit, però, és el que va relatar, en un text publicat per ell mateix titulat “*El vivir en Riudellots es peligroso*”, el moliner del molí d'en Ros, Joaquim Gibert (1916; Mallorquí 1999). Reconeixia que “*los cauces que más perjudican al pueblo en período de lluvias son el Carich y el Riudevilla*”, però no tot era per culpa de la pluja. Ho explica arran d'un incident que el va afectar personalment a ell: uns veïns van acusar-lo que la causa de la inundació dels camps era que ell no havia aixecat la resclosa del seu molí i, a més, sense consultar-lo li van trencar la cadena per tal d'obrir-ne la comporta. L'incident el va portar a explicar detalladament quines eren les causes de les inundacions dels camps propers als rius: deia Joaquim Gibert que a Riudellots s'havia estès “*una enfermedad, ... una plaga de suciedad (brutíssia, porquería)*” que impedia que l'aigua corrés bé. La gent llançava als rius brossa, arrels, romagueres; alguns feien unes preses o “*taparadas*”⁵⁴ per exterminar tots els peixos que hi haguessin quedat atrapats; les basses que quedaven, amb l'aigua enllotada i mig podrida, eren el lloc de reproducció de milers de mosquits. Per Gibert, era la manca de neteja regular dels rius el que causava tots els problemes. I, per tant, ell exigia a les autoritats municipals que fessin complir a tots els veïns amb terres a tocar els rius que complissin la seva tasca.

Aquesta demanda, però, no sembla haver tingut resposta. El cas de Riudellots és un exemple més de la crisi de l'economia moral vinculada als usos i als drets sobre l'aigua des del segle XVIII (Congost-Pellicer, 2012). Aquesta gestió de l'aigua per les comunitats rurals, transmesa pel costum, tenia aleshores una llarga història al seu darrera que podem reconstruir almenys fins al segle XIV gràcies a la documentació conservada. A hores d'ara, no hi ha cap estudi a les terres de Girona que s'hi dediqui de manera exhaustiva. Només disposem de petits indicis fragmentaris. L'any 1337 dotze pagesos dels termes de Maçanet, Sils i Vallcanera van nomenar un procurador, Ramon Fuirac de Sils, per tal que els representés en un litigi amb els obrers de l'estany de Sils.⁵⁵ Mentrestant, l'any anterior, dos “*magistri*

---

⁵² AGDG, Govern Civil, Aprofitament d'aigües, vol. 1313, núm. 18 (1882.12.05).

⁵³ Una “enfila” és una xarxa gran, tan ampla com el riu, per aturar el peix i pescar-lo; se solia deixar parades d'un dia per l'altre, cf. Alcover-Moll 1926-1962: vol. 4, 930.

⁵⁴ Una “taparada” podia fer-se amb terra, brossa i rocs, cf. Alcover-Moll 1926-1962: vol. 10, 144.

⁵⁵ AMGI, fons Calderó, pergami núm. 137 (1337.12.03).

rierie” van assessorar un àrbitre que havia de resoldre el conflicte entre els propietaris dels molins del Güell i de Pera-seca, a la riera del Rissec, al terme de Sant Sadurní de l’Heura (Mallorquí 2012). La manera de resoldre el cas, mesurant en pams l’altura màxima de la resclosa del molí de més avall per tal que no afectés el molí de més amunt, s’assembla extraordinàriament al procediment emprat pels “experts” del 1792 per mesurar les mides que havien de fer els llits dels rius que causaven incidents al pla de Riudellots.

Potser és difícil entendre per separat aquests casos aïllats. En canvi, si se’ls treu dels papers en què s’han conservat i gràcies als quals els coneixem i se’ls posa sobre el terreny concret al qual es refereixen –l’estany de Sils, els molins del Rissec o les rieres de Riudellots–, poden adquirir un significat més profund i més vàlid. El problema rau en la reconstrucció d’un element del paisatge del passat tan variable com el curs dels rius i rieres i, sobretot, el de la construcció de recs i agulles per canalitzar les aigües estancades. Els procediments de l’arqueogeografia, basats en l’acumulació de les dades històriques sobre les xarxes de camins, punts habitats i cursos d’aigua actuals, obre una via d’estudi de l’espai que treballava i proporcionava la subsistència a una comunitat fonamentalment agrària com ho era la de Riudellots de la Selva entre l’edat mitjana i ben entrat el segle XX.

5. Bibliografia

- Albà, M. – Mallorquí, E. (coords.) (2014). *Homes i terres. L’ordenació del paisatge agrari de Llagostera, segles XIII-XX*, Llagostera: Ajuntament.
- Alcover, A. M.; Moll, F. de B. (1926-1962). *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma de Mallorca, Editorial Moll, 10 vols. <URL: <http://dcvb.iecat.net>>
- Ball-llosera, Ll. (2007). *El llibre de la Crosa*, Vilobí d’Onyar: Josep-Maria Pascual editor.
- Boadas, J. – Casellas, Ll.-E., dirs. (2005). *Catàleg de pergamins del fons de l’Ajuntament de Girona (1144-1862)*, Barcelona: Fundació Noguera – Ajuntament de Girona, 3 vols.
- Boadas, J. (1985). “Agricultura i estructura socio-professional a Riudellots de la Selva segons els cadastres de 1730 i 1819”, *Annals de l’Institut d’Estudis Gironins*, 28, pp. 327-356.
- Botet, J. (1885). “Inundaciones en Riudellots de la Selva”, *Revista de Gerona*, 9, pp. 33-38.
- Chía, J. de (1863). *Inundaciones en Gerona*, Girona: Imprenta y Librería de Paciano Torres.
- Chouquer, G. (2003). “Crise et recomposition des objets: les enjeux de l’archéogéographie. Introduction”, *Études rurales*, vol. 3, núm. 167-168, 13-31.
- Congost, R. – Pellicer, M. (2012). “Usages et droits sur l’eau dans la Catalogne d’Ancien Régime: la crise d’une économie morale”, dins Fournier-Lavaud 2012.
- Coromines, J. (1989-1997). *Onomasticon Cataloniae*, Barcelona, Curial – la Caixa, 8 vols.
- Figueras, N. – Llinàs, J. (2011). *Història de la Selva*, Girona: Diputació de Girona – Consell Comarcal de la Selva.

- Font, J. (1999). *La formació de les xarxes de transport a Catalunya (1761-1935)*, Vilassar de Mar: Oikos-Tau – Universitat de Barcelona.
- Fournier, P. – Lavaud, S. (eds.) (2012). *Eaux et conflits dans l'Europe médiévale et moderne*, Toulouse: Presses Universitaires du Midi.
- Gibert, J. (1916). *Entre opinions*, Girona: 1916.
- Guilleré, Ch. (2000). *Llibre Verd de la ciutat de Girona (1144-1533)*, Barcelona: Fundació Noguera.
- Homs, M. M. (2004). *El sindicat remença de l'any 1448*, Barcelona: Fundació Noguera – Girona: Ajuntament.
- Llach, E. (2005). *Memòria gràfica 1939-1979. Riudellots de la Selva*, Riudellots de la Selva: Ajuntament – Edicions la Trona.
- Mallorquí, E. (1999). “«El vivir en Riudellots es peligroso»”, *Quaderns de la Selva*, 11, pp. 253-260.
- Mallorquí, E. (2007). “Una qüestió de toponímia: el domini senyorial del clergue Guillem Gaufred a Riudellots de la Selva l'any 1265”, *Quaderns de la Selva*, vol. 19, pp. 7-59.
- Mallorquí, E. (2012). “Molins pagesos en temps feudals: els molins dels termes de Sant Sadurní i Cruïlles (Baix Empordà) als segles XIII i XIV”, *Estudis d'Història Agrària*, vol. 24, pp. 211-231.
- Mallorquí, E. (2013a). *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Galligants (911-1300)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2 vols.
- Mallorquí, E. (2013b). *Plànol parcel·lari de Riudellots de la Selva, d'Agustí Bragat (1863)*, Riudellots de la Selva: Ajuntament.
- Mallorquí, E. (2014). “Els masos i el paisatge de Panedes a partir del capbreu del monestir de Sant Feliu de Guíxols, 1319”, dins Albà-Mallorquí 2014: pp. 74-91.
- Mallorquí, E. (2015a). “Aigua en els camins de la Selva: impressions a partri de la toponímia selvatana”, dins *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, amb motiu de les Normes ortogràfiques de l'IEC, a Santa Coloma de Farners (25 i 26 d'octubre de 2013)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans – Centre d'Estudis Selvatans – Ajuntament de Santa Coloma de Farners, pp. 27-44.
- Mallorquí, E. (2015b). “Els dominis de Sant Pere de Casserres a Vilobí d'Onyar, segles XII-XIV”, dins *Llibre de la Festa Major. Vilobí d'Onyar, 2015*, Vilobí d'Onyar: Associació cultural La Tarongeta, pp. 48-54.
- Mallorquí, E. (coord.) (2000). *Riudellots de la Selva*, Girona, Diputació de Girona – Caixa de Girona.
- Mallorquí, E. (coord.) (2015-2016). *Cinquanta-cinc llegües de passos oblidats i xarrabascos. Els camins històrics de la plana selvatana (la Selva i el Gironès)*, Santa Coloma de Farners, Centre d'Estudis Selvatans, 2 vols.

- Mallorquí, E. (en premsa). *Vilobí d'Onyar a inicis del segle XIV. Estudi i edició del capbreu de Ramon Malarç dels anys 1337-1338*, Vilobí d'Onyar: Ajuntament.
- Marquès, J. M. (1985). "Vilobí d'Onyar a través del capbreu d'en Ramon Malars", *Estudis d'Història Agrària*, 5, pp. 27-52.
- Marquès, J. M. (1989). "Sant Esteve de Riudellots, parròquia medieval", *El Cric*, suplement del núm. 50, pp. 37-44.
- Marquès, J. M. (1997). *Col·lecció diplomàtica de Sant Daniel de Girona (924-1300)*, Barcelona: Fundació Noguera.
- Martí, R. (1997). *Col·lecció diplomàtica de la Seu de Girona (817-1100)*, Barcelona, Fundació Noguera.
- Miquel, F. (1945-1947). *Liber Feudorum Maior. Cartulario real que se conserva en el Archivode la Corona de Aragón*, Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2 vols.
- Moreu-Rey, E. (1986). *Els nostres noms de lloc*, Palma de Mallorca, Editorial Moll.
- Ordeig, R. (1993-2004). *Les dotalies de les esglésies catalanes (segles IX-XII)*, Vic: Fundació Gallifa - edició pròpia, 6 vols.
- Paulí, J. (1989). "El Polígon Industrial Girona", *El Cric*, suplement del núm. 50, pp. 71-77.
- Puigvert, J. M. (1986). *Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consuetud (Riudellots de la Selva)*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana.
- Ribas, A. (2015). "Girona i les inundacions", dins *Girona. Aigua i ciutat (I)*, Girona: Ajuntament, pp. 95-115.
- Rius, J. (1928). "Cartes antigues de Sant Martí Sacosta", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 4, pp. 343-394.
- Teixidor, R. (2006). *Brunyola. De castell a poble i de baronia a municipi*, Brunyola: Ajuntament – Edicions la Trona.
- Vilamitjana, J. (2011). *Les escoles noves fan 50 anys (1960-61/2010-11). Història de l'Escola Pública de Riudellots de la Selva*, Riudellots: Ajuntament.